

Esmir M. Halilović¹

OSNOVNI PERIODI U NASTANKU I RAZVOJU HADISKE ZNANOSTI

Sažetak

U radu su predstavljene osnovni periodi nastanka i razvoja hadiske znanosti od vremena Poslanika, ﷺ, pa do okončanja njenog formativnog perioda. Istaknut je i valoriziran period nastanak hadisa za vrijeme Poslanika, ﷺ, razlozi nesistematičnog pisanja hadisa u vrijeme Poslanika, ﷺ, nastanak prvih hadiskih zbirki u vrijeme Poslanika, ﷺ, briga ashaba o očuvanja vjerodostojnosti hadisa, pisanje hadisa i njegova kodifikacija, te zlatno doba hadisa.

Ključne riječi: hadis, Poslanik, ﷺ, hadiske znanosti

1. Uvod

Sunnet je drugi izvor islama. Musliman ne može shvatiti niti primjenjivati Allahove propise ako se ne bude držao Kur'ana i sunneta, jer su oni nerazdvojni. Štaviše, hadis, odnosno sunnet samostalan je šerijatski izvor.

Poslanikov, ﷺ, hadis je u svome putu dospijevanja do današnjih muslimana prošao kroz nekoliko etapa. Najčešća je podjela na sljedeće etape:

1.1. Pamćenje i pisanje hadisa za vrijeme Poslanika, ﷺ

Hadis nije posebno niti sistematski pisan u vrijeme Poslanika, ﷺ, niti u vrijeme Pravednih halifa. Također, Allahov Poslanik, ﷺ, nije zadužio pisare da zapisuju njegov hadis, kao što je imao brojne pisare koji su zapisivali Božije riječi a koji su uvijek bili u smjenama kod Poslanika, ﷺ, zapisujući svaku riječ koja mu se objavi. Zbog toga se u ovo vrijeme većina hadisa prenosila usmeno

¹ Asistent, Islamski pedagoški fakultet u Zenici, esmir_h@yahoo.com

i čuvala u memoriji ashaba. Allahov Poslanik, ﷺ, im je ovo i olakšavao:

- nije govorio hadise brzo, toliko da se ne mogu zapamtiti,
- nije često govorio duge hadise,
- većinom su hadisi bili kratki i jasni, izrečeni sa namjerom i u određenoj prilici,
- u brojnim je situacijama ponavljao hadise da bi ih prisutni što bolje zapamtili.

Ashabi su nakon svega ovoga bili veoma pažljivi i brižni u prenošenju hadisa Poslanika, ﷺ, nakon njegove smrti, a posebno u vrijeme dvojice halifa Ebu Bekra, ؓ, i Omera, ؓ. Kada bi im neko došao sa nekim hadisom, tražili bi makar još jednog svjedoka. Ipak, bitno je spomenuti da su i u vrijeme Poslanika, ﷺ, nastale neke zbirke hadisa koje su zapisali ashabi, tj. hadis je zapisivan i u vrijeme Poslanika, ﷺ. Ipak, to su bile pojedinačne zbirke i slučajevi zapisivanja hadisa. Ove zbirke nisu bile poznate široj javnosti niti su bile izvor propisa.

Zbog čega hadis nije zapisivan sistematski? Postoji više razloga za nepisanje hadisa u vrijeme Poslanika, ﷺ:

- A) Allahov Poslanik, ﷺ, je bio živ i revnosno je tumačio Allahovu poslanicu, te se svako lično njemu mogao obratiti za svaku nejasnoću koju je imao u vezi propisa i sl. Dakle, nije bilo nasušne potrebe za sistematskim bilježenjem hadisa;
- B) Stanje Arapa u vrijeme kada im je poslan Poslanik, ﷺ, bilo je stanje džahilijeta – neznanja u svakom pogledu. U to vrijeme, pismeni ljudi su bili prava rijetkost. Zbog toga ih je i Allah, ﷻ, opisao na sljedeći način:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“On je neukima poslao Poslanika, jednog između njih, da im ajete Njegove kazuje i da ih očisti i da ih Knjizi i mudrosti nauči, jer su prije bili u očitoj zabludi.” (Al-Jumu’a, 2)

Također, Allahov Poslanik, ﷺ, kaže:

إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسُبُ

“Mi smo nepismen narod, ne znamo pisati niti računati!”
(Buharija i Muslim, „Sahihul-Buhari“, poglavlje o postu: 1814)

S druge strane, Arapi su u to vrijeme sve bitnije stvari pamtili i prenosili na svoje mlađe. Tako su izvanredno pamtili svoja rodoslovlja, poeziju, historijske događaje, bitke i druge važne događaje. Po dolasku islama hadis je bio u vrhu njihovih prioriteta za pamćenje;

- C) Sljedeći razlog za nepisanje hadisa na sistematičan način jeste nepostojanje sredstava za pisanje koja će se kasnije pojaviti. Tako su prvi muslimani pisali na svim njima dostupnim stvarima, a papir nije bio jedan od njih. Pisali su na određenom kamenju pogodnom za pisanje, na obrađenim kostima, kori od palmi, kožama zaklanih životinja i sl., a količina ovih materijala bila je veoma oskudna;
- D) Jedan od razloga je i zauzetost brigom oko pisanja Kur’ana;
- E) Poslanik, ﷺ, je zabranio da se zapisuje njegov govor. Rekao je:

لَا تَكْتُبُوا عَنِّي وَمَنْ كَتَبَ عَنِّي غَيْرَ الْقُرْآنِ فَلْيَمْحُهُ وَحَدَّثُوا عَنِّي وَلَا حَرَجَ وَمَنْ
كَذَبَ عَلَيَّ قَالَ هَمَامٌ أَحْسِبُهُ قَالَ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

Ne pišite ono što ja govorim! A ko je napisao nešto od toga, osim Kur’ana, neka ga izbriše! I prenosite od mene i u tome nema nikakve smetnje. A ko na mene slaže – Hemmam je rekao – mislim da je rekao: namjerno, neka sebi pripremi mjesto u Vatri! (Muslim, 4/3004)

Zbog ovoga su neki ashabi, među njima i Omer, ﷺ, Ibn Omer, ﷺ, ‘Abdullah b. Mes’ud, ﷺ, Zejd b. Sabit, ﷺ, Ebu Musa el-Eš’ari, ﷺ, i drugi smatrali pokuđenim pisanje hadisa.² Ipak, ova zabrana je najvjerojatnije bila na snazi samo dotle dok je postojala bojazan za Kur’an. Naime, prenosi se veoma interesantan hadis koji govori tome u prilog:

كُنْتُ أَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ أَسْمَعُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرِيدُ حِفْظَهُ
فَنَهَيْتَنِي قُرَيْشٌ وَقَالُوا أَتَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ تَسْمَعُهُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

² Ibnus-Sallah, „Ma’rifetu enva’i ‘ilmil-hadisi“, Bajrut: Darul-kutubil-’ilmijje, 1423. god. po H./2002. god., str. 292.

بَشْرٌ يَتَكَلَّمُ فِي الْعَضْبِ وَالرِّضَا فَأَمْسَكَتُ عَنِ الْكِتَابِ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَوْمَأَ بِأَصْبُعِهِ إِلَيَّ فِيهِ فَقَالَ أَكْتُبُ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ
مَا يَخْرُجُ مِنْهُ إِلَّا حَقٌّ

‘Abdullah b. ‘Amr b. el-As, رضي الله عنه, je rekao: “Sve što sam čuo od Poslanika, صلى الله عليه وسلم, zapisivao sam želeći da zapamtim, pa su mi Kurejšije zabranile rekavši: “Zar pišeš sve što čuješ od Allahova Poslanika, صلى الله عليه وسلم, a on je čovjek koji govori u srdžbi i zadovoljstvu?” Prekinuo sam sa pisanjem i pitao o tome Allahovog Poslanika, صلى الله عليه وسلم, pa je on pokazao svojim prstom prema svojim ustima i rekao: “Piši! Tako mi Onoga u čijoj ruci je moj život iz njih ne izlazi osim istina!” (Ebu Davud, 2/342)

Ovaj hadis je jasan dokaz dozvoljenosti zapisivanja hadisa u vrijeme Poslanika, صلى الله عليه وسلم. Također, u hadisima je zabilježeno pisanje određenih događaja ili Poslanikovih, صلى الله عليه وسلم, riječi na zahtjev određenih ashaba, kao što su poznati slučajevi sa Ebu Rafijom, r.a., Ebu Šahom, r.a., te brojne poslanice koje je Poslanik, صلى الله عليه وسلم, pisao vladarima pozivajući ih u islam, kao i ono što je napisao od ugovora i sporazuma, te drugih stvari. Komparirajući ova dva hadisa učenjaci su zaključili:

- zabrana pisanja hadisa je bila u prvo doba islama radi bojazni da se on ne pomiješa sa Kur’anom;
- dozvola je bila općenita za sve one koji su se bojali zaborava ili su željeli preciznost u pamćenju hadisa a nakon nekog vremena prvobitna zabrana je derogirana. Ovo je mišljenje imama Nevevija, Ibn Hadžera el-Askalanija i drugih;
- zabrana se, također, odnosila na zabranu pisanja Kur’ana i hadisa na isti predmet i na istom mjestu.

1.2. Hadiske zbirke iz vremena Poslanika, صلى الله عليه وسلم

I pored ovakvog pristupa hadisu u vrijeme Poslanika, صلى الله عليه وسلم, pouzdano znamo da je već u njegovo vrijeme došlo i do pojave prvih zbirki hadisa na određene teme. Najčešće spominjane u hadiskoj literaturi su sljedeće:

- *الصحيفة الصادقة* – “Istinita zbirka”, napisao ju je ‘Abdullah b. ‘Amr b. el-As, koji je prenosi svome unuku ‘Amr b.

Šu'ajbu. U svome "Musnedu", imam Ahmed prenosi veliki dio hadisa iz ove knjige;

- Zbirka 'Alije b. Ebi Taliba, رضي الله عنه. Radi se o manjoj zbirci koja je sadržavala hadise iz oblasti propisa o krvarini i iz oblasti oslobađanja robova. Spomen ove zbirke je u Buharijinom "Sahihu";
- Zbirka Sa'd b. Ubade, رضي الله عنه. Spominje se u Tirmizijinom "Džami'u-sunenu";
- „Risale“, tj. pisma koja je Allahov Poslanik, صلى الله عليه وسلم, slao vladarima i namjesnicima u svoje vrijeme pozivajući ih u islam. U ovim risalama su sadržana brojna pitanja iz oblasti vjere i vjerovanja. Primjeri ovih risala su one koje su poslate Mukavkisu, Heraklu i drugima;
- „Risale“, tj. pisma koja je Allahov Poslanik, صلى الله عليه وسلم, slao svojim namjesnicima, dajjama i radnicima. Neke od tih risala su:
 - 1) „Risala“ koju je napisao Ebu Bekr, رضي الله عنه, o zekatu i krvarini,
 - 2) „Risala“ 'Amr b. Hazmu, رضي الله عنه, koji je bio Poslanikov, صلى الله عليه وسلم, izaslanik za Jemen. U ovoj risali su pojašnjeni temelji vjere, način poziva u islam, ibadeti, procenti zekata i krvarine,
 - 3) „Risala“ Vailu b. Hudžru, رضي الله عنه, u Hadramevt. U ovoj risali su pojašnjeni osnovi islama i glavne zabrane;
- Poslanikovi, صلى الله عليه وسلم, ugovori i sporazumi. Primjeri tih zapisanih dokumenata su: Sporazum na Hudejbiji, Sporazum na Tebuku, Medinski ustav i sl.;
- Poslanikovo, صلى الله عليه وسلم, naređenje da se određenim ashabima zapiše ono što je on rekao, kao što je poznati slučaj sa Ebu Šahom, رضي الله عنه, kada je Poslanik, صلى الله عليه وسلم, rekao:

اكتبوا لابي ساه

“Zapišite Ebu Šahu!” (Muslim, 2/987)

Ovdje je Poslanik, صلى الله عليه وسلم, naredio da se zapiše jedna hutba Ebu Šahu, koju je on želio zapamtiti od Poslanika, صلى الله عليه وسلم, a koja je izgovorena nakon oslobađanja Mekke od strane muslimana. (Ibnus-Sallah)

Sve ovo nesumnjivo govori u prilog tvrdnji da je dobar dio hadisa zapisan u vrijeme Allahovog Poslanika, صلى الله عليه وسلم. Ako obratimo pažnju na sadržaje ovih pisanih dokumenata, vidjet ćemo da se radi

o hadisima koji govore o veoma osjetljivim propisima, kao što su osnovni propisi islama, procenti zekata, krvarina i sl.

2. Hadis u vrijeme ashaba

Ashabi Allahova Poslanika, ﷺ, su oni koji su slušali hadise i vjerno ih prenijeli – onako kako su ih čuli, sljedećim generacijama bez izmjena i iskrivljivanja. Njihov odnos spram hadisa se može sagledavati kroz odnos spram Allahovih riječi:

إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

“Usudjuju se da laži izmišljaju samo oni koji u Allahove riječi ne vjeruju, i oni su pravi lažljivci.” (An-Nahl, 105)

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا

“Ne povodi se za onim što ne znaš! I sluh, i vid, i razum, za sve to će se, zaista, odgovarati.” (Al-Isra, 36)

Allahov Poslanik, ﷺ, je rekao:

مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

“Ko namjerno na mene slaže, neka sebi pripremi mjesto u Vatri!” (Buharija, Muslim, Ebu Davud, Tirmizi)³

مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ يُرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَافِرِينَ

“Ko od mene prenosi hadis, a zna da je on lažan, on je jedan od lažaca!” (Muslim, 1/7)

Na temeljima ovih uputa izgrađeni su osnovi i pravila prenošenja hadisa pomoću kojih se hadis sačuvao od iskrivljenja i zaborava. Zbog toga smatramo da su svi ashabi pravedni i pošteni, jer je to vrijeme drugova Allahova Poslanika, ﷺ. Glavna briga u to vrijeme bila je čuvanje od zaborava i greške, jer u to vrijeme niko nije izmišljao hadise.

U vrijeme ashaba postavljeni su sljedeći temelji i pravila za prenošenja hadisa:

³ Hadis je mutevatir.

a) **Prenošenje malog broja predaja** od Allahovog Poslanika, ﷺ, iz straha da se ne pogriješi. Ovo je veličanstvena prevencija pogrešnom shvatanju i prenošenju hadisa. O ovome se prenose veličanstveni stavovi. Tako je Abdurrahman b. Ebi Lejla rekao Zejd b. Erkamu, ﷺ:

حَدَّثَنَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَبِرْنَا وَنَسِينَا وَالْحَدِيثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَدِيدٌ

„Govori nam hadise Allahovog Poslanika, ﷺ! On je na to rekao: 'Ostarili smo i zaboravili, a prenositi hadise od Allahovog Poslanika, ﷺ, je teško!'“ (Ibn Maga, 1/11)

Imam Ša'bi je rekao:

جَالَسْتُ ابْنَ عُمَرَ سَنَةً فَمَا سَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا

„Družio sam se sa Ibn Omerom godinu dana, a nikada ga nisam čuo da prenosi nešto od hadisa Allahovog Poslanika, ﷺ!“ (Ibn Maga, 1/11)

Ibn Abbas, ﷺ, je rekao:

إِنَّمَا كُنَّا نَحْفَظُ الْحَدِيثَ وَالْحَدِيثُ يُحْفَظُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَّا إِذَا رَكِبْتُمُ الصَّعْبَ وَالذَّلُولَ فَهَيْهَاتَ

„Mi smo napamet učili hadis od ljudi, a hadis Allahovog Poslanika, ﷺ, treba se čuvati! Ali kada ste se vi počeli olahko i nehajno odnositi prema tome, nema više ozbiljnosti u tom čuvanju.“ (Ibn Maga, 1/11)

Također, glavna briga tog doba bila je Kur'an i njegovo dostavljanje ljudima. Ashabi se nisu upuštali u raspravljanje o hadisima dok se oni ne bi rasprostranili i raširili među svijetom, bojeći se da ne prenesu lažnu predaju i da ne budu obuhvaćeni značenjem hadisa:

كَفَى بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ

„Dovoljno je čovjeku laži da prenosi sve ono što čuje!“ (Muslim, 1/10)

U islamu je laž najstrožije osuđena, a posebno laž na Allahovog Poslanika, ﷺ.

b) **Provjeravanje rivajeta.** Imam Zehebi kaže da je Ebu Bekr, ﷺ, bio prvi koji je uslovljavao provjeravanje hadisa. Tako Ibn Šihab prenosi od Kubese b. Zuejba da je do Ebu Bekra, ﷺ, došla jedna nana tražeći svoj dio u nasljedstvu. Na to je Ebu Bekr, ﷺ, rekao: “Ne vidim u Allahovoj knjizi da ti išta pripada, niti mi je poznato da je Poslanik, ﷺ, nešto spomenuo o tome”, potom je pitao ashabe o ovome pa je ustao Mugire b. Šu’be, ﷺ, koji je rekao: “Bio sam prisutan kada je Allahov Poslanik, ﷺ, nani dodijelio šestinu!” Ebu Bekr, ﷺ, mu reče: “Imaš li još nekog (da to svjedoči)?!”, pa je ustao Muhammed b. Mesleme i posvjedočio isto to, te je Ebu Bekr, ﷺ, po ovome i postupio. (Hakim, 1977, str. 15)

Sličan slučaj je bio sa Omerom, ﷺ, kod koga je došao Ebu Musa el-Eš’ari, ﷺ, tri puta pokušao i kada mu se nije odgovorilo, on se vratio. Na to ga je Omer, ﷺ, pitao zašto je to uradio a on je rekao da je čuo Allahova Poslanika, ﷺ, da kaže:

إِذَا سَلَّمَ أَحَدُكُمْ ثَلَاثًا فَلَمْ يُجِبْ فَلْيَرْجِعْ

“Ako neko od vas tri puta zatraži izun (nazivajući selam) te mu se ne odgovori, neka se vrati!”

Omer, ﷺ, je zatražio da za ovaj hadis dovede još jednog svjedoka. Nakon što je Ebu Musa, ﷺ, za svjedoka doveo Ebu Se’ida el-Hudrija, ﷺ, Omer, ﷺ, je prihvatio hadis i rekao: „Ja te ne optužujem za laž, nego želim da budem siguran.“

Hazreti ‘Alija, ﷺ, je bio toliko oprezan u primanju hadisa da je obavezno tražio od prenosioca da mu se zakune da je nešto čuo od Allahovog Poslanika, ﷺ. (Hakim, 1977, str. 15)

c) **Kritički odnos spram rivajeta** i to na način da se on komparirao sa kur’ansko-sunnetskim tekstovima i šerijatskim pravilima, pa ukoliko je rivajet odstupao od njih, ashabi bi ostavljali postupanje po tom hadisu. Lijep primjer ovome je da je h. Aiša, r. a., čula hadis koji prenose Omer, ﷺ, i njegov sin ‘Abdullah, ﷺ, da je Allahov Poslanik, ﷺ, rekao:

إِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ

“Umrli se zaista kažnjava zbog plača njegove porodice za njim!” (Muslim, 2/638)

Na ovo je hazreti Aiša, r. a., rekla: “Neka se Allah, ﷻ, smiluje Omeru! Tako mi Allaha, ﷻ, Allahov Poslanik, ﷺ, nije rekao da se vjernici kažnjavaju zbog plača bilo koga, nego je rekao:

إِنَّ اللَّهَ يَزِيدُ الْكَافِرَ عَذَابًا بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ

'Allah, ﷻ, zaista, kafiru povećava kaznu zbog plača njegove porodice za njim!' (Muslim, 2/641) Pa je rekla: “Dovoljan vam je ajet: 'A nijedan grešnik neće nositi grijehе drugoga!’” (Ez-Zumer , 7) Ovaj slučaj je zabilježen u oba “Sahiha”.

Veoma je važno naglasiti da su ovu predostrožnost u prihvatanju hadisa ashabi uveli radi toga da budu sigurni u ispravno pamćenje hadisa a nikako radi optužbi za laž ili zbog lošeg mišljenja jednih o drugim. Tako je Omer, ﷻ, rekao Ebu Musau, ﷻ:

إِنِّي لَمْ أَتَّهَمَكَ وَلَكِنْ خَشِيتُ أَنْ يَتَقَوْلَ النَّاسُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

„Ja te ne optužujem za laž, nego me je strah da ljudi ne pođu izmišljati na Poslanika, ﷺ!“⁴ (Ebu Davud, 2/767)

U duhu ovog razumijevanja trebalo bi shvatiti i odbacivanje pojedinih hadisa od strane nekih ashaba, jer njihov idžtihad je bio da po njima ne postupaju, pošto su ih smatrali suprotnim Kur'anu ili drugim hadisima, dok su drugi i po njima postupali, tj. njihov se idžtihad razlikovao. Sve nam ovo govori da ashabi nisu odmah prihvatili svako predanje koje bi čuli da se pripisuje Poslaniku, ﷺ.

Ova tri pravila (prenošenje malo predaja, provjeravanje rivajeta i kritički odnos spram rivajeta) glavna su pravila oko prenošenja hadisa, koja su postavili časni ashabi kako bi sačuvali hadis od iskrivljivanja i izmjene. Nema sumnje da su ova pravila doprinijela očuvanju hadisa i njegovom prenošenju tabi'inima.

Interesantno je spomenuti da je hazreti Omer, ﷻ, (u. 23. god. po H.) imao namjeru da zapiše hadise u hadiske zbirke, ali je nakon konsultovanja sa ashabima odustao od toga nauma iz straha da se nešto ne pomiješa sa Kur'anom ili da to ne odvrati ljude od Kur'ana.

Herevi u svome djelu „Zemmul-kelam“ bilježi predaju od Ez-Zuhrija, koji kaže da ga je obavijestio ‘Urve b. Zubejr, ﷻ, da je

⁴ U nekim rivajetima stoji: “Ja te ne optužujem za laž, nego želim da budem siguran!”

Omer b. Hattab, ؓ, želio da zapiše sunnete (hadise), pa je o tome pitao ashabe Allahovog Poslanika, ؐ, pa su većina bili saglasni sa ovom idejom. Ipak, nakon ovoga je hazreti Omer, ؓ, mjesec dana klanjao istiharu namaz, i odlučio da to ne učini. Tom prilikom je rekao:

„Bio sam vam spomenuo ideju da zapišemo od sunneta ono što znate, ali sam se sjetio da su sljedbenici Knjige prije vas pisali sa Allahovom Knjigom i druge knjige pa su se njima posvetili, a ostavili su Allahovu Knjigu, a ja, tako mi Allaha, ne želim da se Allahova knjiga zamijeni sa bilo čime!“ – pa je zbog toga odustao od pisanja sunneta.

Rahmetli Handžić navodi da je i Ebu Bekr, ؓ, bio odlučio da sakupi hadise, te je bio sakupio oko 500 hadisa, a potom ih zapalio iz straha da ljudi ne odbace ostale hadise koje on ne uspije sakupiti. (Handžić, str. 77)

3. Vrijeme smutnji i početak izmišljanja hadisa

Islamsko društvo je nakon Hilafeta Omera, ؓ, zapalo u krizu. Ta kriza (“fitnet”) kulminirala je ubistvima hazreti Osmana, ؓ, hazreti ‘Alije, ؓ, i hazreti Husejna, ؓ. U to nesretno vrijeme javljaju se prve frakcije među muslimanima. Dolazi do masovnog pojavljivanja novotarija u vjeri te je za sve to tražen bilo kakav oslonac pomoću kojeg bi se poduprla određena ideja. Tada dolazi do pojave apokrifnih hadisa. Kako je o ovome periodu i izmišljenim hadisima već opširno pisao naš uvaženi profesor dr. Šefik Kurdić, nećemo detaljnije razmatrati ovaj period nego cijenjene čitaoce upućujemo na tekst Apokrifni hadisi, *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici*, V/2007.

4. Intenzivno pisanje i rad na hadisu

Nakon doba ashaba, uslijedilo je doba tabi'ina, i u ovome dobu je počeo intenzivan rad u oblasti hadiskih znanosti. Ovaj period je počeo početkom drugog stoljeća po Hidžri, a trajao je do početka trećeg stoljeća. U ovom periodu se hadiske znanosti definišu i kristaliziraju. U njemu su, također, dodatno pojašnjena pravila prenošenja hadisa.

Karakteristike ovog doba su sljedeće:

1. Organiziraniji i više sistematski pristup hadisu kao važnom izvoru vjere, kao što to obrazlaže imam Zehebi u djelu “Tezkiretul-huffaz”;
2. Pojavljivanje dugih i složenih seneda, zbog vremenske udaljenosti i mnogih prenosilaca hadisa. Tako je u ovom vremenu od svakog ashaba isti hadis prenosila grupa ljudi, koja se raspršila po raznim gradovima. Na ovaj način hadisi su se rasprostranili, ali u njih su ušle i brojne anomalije;
3. Postojanje izdiferenciranih grupa koje su pretendovale da su upravo one “spašena skupina”, ona koja slijedi Poslanika, ﷺ, i njegove ashabe, kao i tabi'ine. Glavne skupine su bile: šije, haridžije, mu'tezile, džebrije i drugi.

Zbog svega ovoga, učenjaci islama su, reagujući na novonastale okolnosti i suprotstavljajući se laži i zabludi, učinili sljedeće korake:

- a) **Izvršili su zvaničnu kodifikaciju hadisa.** Omer b. ‘Abdul-Aziz, ء, je osjetio veliku potrebu za očuvanjem sunneta, pa je napisao namjesnicima u islamskoj državi zahtjev da mu zapišu sve ono što se na njihovom terenu poznaje od hadisa kako se ne bi izgubio i nestao.

Buharija bilježi da je Omer b. ‘Abdul-Aziz, ء, (u. 101. god. po H.) napisao Ebu Bekru b. Hazmu – svome namjesniku u Medini:

“Vidi šta ima od hadisa (u tvojoj oblasti) pa ga zapiši! Bojim se nestanku znanja i učenjaka.”

Na ovaj zahtjev su reagovali i imam Muhammed b. Muslim b. Šihab ez-Zuhri (u. 124. god. po H.) – veliki učenjak oblasti Hidžaza i Šama, koji je bilježio hadise od mladih ashaba i starijih tabi'ina, i Ebu Bekr b. ‘Abdurrahman, kao i brojni drugi, te zapisali sve ono što su znali iz ove oblasti. Tako je Ibn Džurejdž zapisivao hadise stanovnika Mekke, Ibn Ishak hadise stanovnika Medine, Se'id b. Ebi 'Urube i Hammad b. Seleme hadise stanovnika Basre, Sufjan es-Sevri – stanovnika Kufe, Evzai' – stanovnika Šama, Ma'mer – stanovnika Jemena, Džerir b. Abdul-Hamid – stanovnika Rejja, Abdullah b. Mubarek – stanovnika Horosana. Sve se ovo završilo u drugom hidžretskom stoljeću i tada se hadis nije miješao sa stavovima ashaba niti fetvama tabi'ina. (Hakim, 1977)

Nažalost halifa Omer b. ‘Abdul-Aziz je preselio na ahiret i nije vidio plodove svoga zalaganja u ovoj oblasti.

Aktivnost oko zapisivanja hadisa veoma se brzo odvijala te su uskoro nastala razna hadiska djela, najčešće nazivana “džami”⁵ i “musannef”⁶.

Tako su nastali “Džami” od Ma’mera b. Rašida (u. 154. god. po H.), “Džami” od Sufjana es-Sevrija (161. god. po H.), “Džami” od Sufjana b. Ujejne (u. 198. god. po H.), “Musannef” od Hammada b. Seleme (u. 167. god. po H.), “Musannef” od Ebu Bekra ‘Abdur-rezak b. Hemmama es-San’anija (u. 211. god. po H.), “Musannef” od Ibn Ebi Šejbe (u. 235. god. po H.) i drugi.

Ipak, za najvjerodostojniju i najpoznatiju zbirku tog doba, pobrinuo se imam Malik, koji je napisao svoje čuveno djelo “El-Muvetta”.⁷ (Ibnus-Sallah, 2002. god., str. 84) Ovo djelo je napisao na zahtjev tadašnjeg abasijskog halife Ebu Dža’fera el-Mensura (II abasijski halifa).

„El-Muvetta“ ne sadrži veliki broj hadisa, ali sadrži i stavove ashaba i tabi’ina, te su i drugi ljudi u njegovo vrijeme počeli pisati razne Muvette. U njegovo vrijeme je nastalo oko 40 drugih Muvetta! Dakle, odlika ovog vremena kod učenjaka jeste da su u svoja djela zapisivali sve hadise do kojih su došli, bez obzira bili oni merfu’⁸, mevku’⁹, maktu¹⁰, jer su imali za cilj da sakupe hadis

⁵ الجامع (pl. الجوامع) – EL-DŽAMI’ je vrsta hadiskog djela u kome je autor sakupio razna poglavlja iz oblasti akaida, ibadata, mu’amelata, sire, vrijednosti pojedinih ljudi, stvari koje podstiču na blagost srca, poglavlja o fitnetima i predznacima Sudnjeg dana i sl. Primjer ove knjige je الجامع الصحيح للبخاري – Buharijin “Džami’us-Sahih”.

⁶ Musannef je hadiska zbirka u kojima su hadisi poredani po fikhskim temama, a koje u sebi, pored merfu’ predaja, sadrže i makuf i maktu’ predaje. Dakle, u njima se nalaze i hadisi Allahovog Poslanika, ﷺ, kao i riječi i stavovi ashaba i tabi’ina.

⁷ Vrijedno je spomenuti da je imam Šafija za ovo djelo rekao: „Ne znam za naučnu knjigu koja je ispravnija od Malikovog djela!“ Ovo bi možda moglo zbuniti nekoga, pa je potrebno pojasniti da je ovo imam Šafija rekao prije nego su nastale Buharijina i Muslimova zbirka.

⁸ Terminološko značenje merfu’a jeste da je to ono što se pripisuje Poslaniku, ﷺ, od riječi, djela, potvrđivanja ili njegovih osobina.

⁹ Terminološka definicija je da je to ono što se pripisuje ashabu (doslovno „staje kod ashaba“) od govora, postupka ili potvrđivanja (الموقوف على الصحابي قولاً أو فعلاً), bez obzira da li je to spojenog ili prekinutog seneda.

¹⁰ Terminološko definisanje maktu’ predaje jeste da je to ono što se pripisuje tabi’inu ili nekome drugom od govora ili djela.

i sačuvaju ga. Zbog toga su proširili svoja djela i onim što nije hadis, te su u vezi određenih pitanja navodili sva mišljenja koja su znali zajedno sa svim senedima do onih koji su zastupali određeno mišljenje.

- b) **Proširili su i produbili svoje radove iz oblasti kritike i valorizacije prenosilaca hadisa**, zbog raširenosti slabih prenosilaca, **izmišljenih** predaja, brojnih novotarija i sl. U ovo vrijeme jedan dio istaknutih učenjaka posvetio se radu na izučavanju ove oblasti, te se proćuo po svome znanju u njoj. Neki od učenjaka koji su poznati po ovome bili su Šu'be b. el-Hadždžadž (160), Sufjan es-Sevri i 'Abdurrahman b. Mehdi (198).
- c) **Ustezali su se od prihvatanja hadisa od onoga ko ga nije dobro poznao**. Muslim u uvodu svoga "Sahiha" citira riječi Ebu Zinada, koji je rekao: "U Medini sam doživio stotinu ljudi od kojih su svi bili povjerljivi, ali se od njih nije uzimao hadis, govorilo se "da nisu stručnjaci za to"!
- d) **Razvrstali su hadise po njihovoj sličnosti i pravilima koja su postavili za određene vrste**. Također su tragali i za **hadisima** koji jedni drugima idu u prilog. Na ovaj način se raširila hadiska terminologija. U ovo doba se raširilo i putovanje s ciljem sticanja znanja iz oblasti hadisa, do te mjere da je bilo malo istaknutih učenjaka a da nisu putovali u razne krajeve u potrazi za hadisom. Tako su putujući sabirali različite hadise koje su ashabi prenijeli u mjesta u koja su doselili.

Imam Zuhri je bio jedan od prvih koji je vodio brigu o pravilima prihvatanja hadisa i insistirao na njihovoj sprovedbi kod drugih. Zbog ovoga ga neki smatraju utemeljiteljem terminologije hadisa.

Ipak, prvi koji je napisao knjigu o ovome jeste imam Šafija (الإمام الشافعي), a knjiga se zove الرسالة – "Risala". Također, neka je pravila pojasnio i u svome drugom, fikhskom djelu pod nazivom "Umm". U ova dva djela on govori o temeljima terminologije hadisa i usuli fikha. U početku su ove dvije nauke bile veoma bliske, ali su se kasnije odvojile i osamostalile.

5. “Zlatno doba” hadisa

Od 3. hidžretskog stoljeća počinje period koji se najčešće naziva “zlatnim dobom” u hadiskim znanostima. Ono traje do sredine 4. stoljeća po Hidžri. Ovo je vrijeme upotpunjavanja i završavanja rada na kodifikaciji i sakupljanju hadisa i nauke o njemu.

Početak ovog perioda počinju se pisati posebna hadiska djela pod imenom “musnedi¹¹”, pojedinih ashaba. Tako, naprimjer, u jedan musned sabiru se svi hadisi koje prenosi Ebu Bekr, ﷺ, i taj musned se naziva musnedom Ebu Bekra, ﷺ. Slično je urađeno i sa musnedima drugih ashaba.

U ovom periodu izdvajaju se djela „Musned“ Ebu Davuda et-Tajalisija (u. 203. god. po H.), „Musned“ Ahmed b. Hanbela (u. 241. god. po H.), „Musned“ Ebu Ja’kuba Rahuvejha¹² (u. 238. god. po H.)

Nakon ovoga došao je imam Buharija (أبو عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري), koji je odlučio da napiše prvu vjerodostojnu zbirku koja će biti poredana po poglavljima, kako bi se što lakše koristila. (Ibnus-Sallah, 2002) O razlozima za otpočinjanje ovog posla Buharija je kazao: „Bio sam kod Ishaka b. Rahevejha, pa su neki naši drugovi rekli: 'Kada biste sakupili jednu knjigu u kojoj bi bili samo sunneti Vjerovjesnika, ﷺ, to mi se svidjelo, pa sam počeo da sakupljam ovu knjigu.“ (Sulejm, 2000. god. str.: 20)

U tome su ga slijedili i ostali učenjaci koji su sada hadiska djela klasificirali i dijelili po poglavljima. Najveći doprinos u ovome periodu dala su dvojica najvećih hadiskih učenjaka ikada: Buharija i Muslim.

Naime, oni su postavili veoma jasne uslove za sahih hadis te su napisali i izvanredna djela iz ove oblasti. Ostali pisci sunena i džami’a nisu namjeravali da sastave djela koja bi isključivo sadržavala sahih hadise. Buhariju i Muslima su u ovome radu slijedili i Ibn Huzejme (311. god. po H.) i Ibn Hibban (354. god. po H.).

U ovo vrijeme svaka vrsta hadisa postala je zasebnom naukom, naprimjer, nauka o sahih hadisu, o mursel hadisu, o imenima ravija i njihovim nadimcima i sl., zbog čega su učenjaci i pisali zasebna djela iz ovih oblasti.

Jahja b. Me’in (u. 234. god. po H.) napisao je djelo iz oblasti biografija prenosilaca hadisa (تاريخ الرجال), Muhammed b. Sa’d (u. 230.

¹¹ المُسْنَد (p.l. المسانيد) – Musned je vrsta hadiske zbirke u koju je autor uvrstio sve predaje određenih ashaba bez obzira o kojoj temi ti hadisi govore. Primjer je مسند الإمام أحمد بن حنبل – Musned imama Ahmeda b. Hanbela.

¹² Njegovo ime neki izgovaraju i pišu kao: Rahavejh.

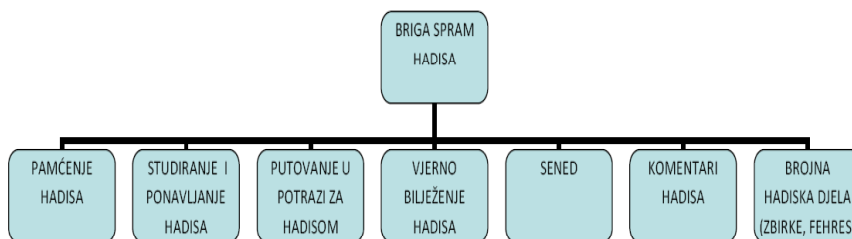
god. po H.) djelo “Tabekat” (الطبقات), Ahmed b. Hanbel (u. 241. god. po H.) djelo o mahanama hadisa i poznavanju biografija prenosilaca (العلل ومعرفة الرجال), kao i djelo o derogiranim i derogirajućim hadisima (الناسخ والمنسوخ).

Jedan od najistaknutijih učenjaka tog perioda bio je Ali b. ‘Abdullah el-Medini (u. 234. god. po H.) – šejh imama Buharije. On sam je napisao oko 200 djela iz svih oblasti hadisa. Neko je čak rekao da nema hadiske nauke o kojoj ovaj alim nije pisao! Od tada se za ove oblasti daje naziv علوم الحديث – „hadiske znanosti“, a sačinjavale su ih oblasti: kritika i valorizacija prenosilaca, vrste prenosilaca, adabi prenošenja hadisa, značenja rivajeta, mursel hadis, hasen hadis, garib hadis i sl.

Zaključak

Hadis je temeljni izvor islamske sigurnosti u njihovu vjeru i razumijevanje Kur’ana. Allahov Poslanik, ﷺ, vjerno je dostavio i pojasnio Poslanicu koju mu je Allah povjerio i naredio da je dostavi ljudima. Upravo hadisi pomažu da shvatimo konkretne propise naše vjere, koju konkretno implementiramo u našem ličnom, porodičnom, džematskom, društveno-ekonomskom i na svakom drugom planu. Hadiski učenjaci su, bivši svjesni ogromne važnosti hadisa, učinili enormne napore u očuvanju, bilježenju, komentaranju i svakom drugom hizmetu sunnetu Allahovog Poslanika, ﷺ. Na taj način hadis je došao do nas te se razgranao i bio temom brojnih hadiskih disciplina, a periodi koje smo naveli u ovom radu bili su ključni upravo u tom formativnom periodu hadiskih znanosti.

Briga muslimana o hadisu Allahovog Poslanika, ﷺ, bi se mogla pokazati i na ovaj način:

Literatura

- Ebu Zehv, M. (1984) *El-Hadis vel-muhaddisun*; 2. izd. Rijad: „Riasetul-amme li-idaril-buhusil-’ilmijjeti vel-ifta ved-da’veti vel-iršad bir-rijad“.
- Es-Sehavi, M. (1996) *El-Mekasidul-hasene fi bejani kesirin minel-ehadisil-muštehere alev-elsine*. 3. izd. Bejrut: Darul-kitabil-arebi.
- Et-Tahhan, M. (1415. god. po H.) *Tejsiru mustalehil-hadis*. Aleksandrija: Merkezul-huda lid-dirasat.
- Et-Tahhan, M. (1417. god. po H.) *Tejsiru mustalehil-hadis*. Rijad: Mektebetul-me’arif linnešr vet-tevzi’.
- Et-Tehanevi, Z. (1391. god. po H.) *El-Kavai’d fi ulumil-hadis*. Haleb i Bejrut: Mektebul-matbu’atil-islamijje.
- Et-Tirmizi. (1999) *Tirmizijina zbirka hadisa: prevod i komentar Mahmud Karalić*, prva knjiga. Travnik: Elči Ibrahim-pašina medresa.
- Handžić, M. (1972) *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*. Sarajevo: Gazi Husrev-begova medresa
- Ibnus-Sallah. (2002) *Ma’rifetu enva’i ’ilmil-hadisi*, Bajrut: Darul-kutubil-’ilmijje.
- Imam Ahmed. (n.d.) *Musned Ahmeda b. Hanbela*. Kairo: Muessese Kurtuba.
- Imam Muslim. (n.d.) *Sahihu Muslim*. Bejrut: Darul-ihjait-turasil-arebi.
- Imam Muslim. (1991) *Sahihu Muslim*. Kairo: Darul-Kahire.
- ’Itr, N. (1997) *Menhedžun-nakd fi ulumil-hadis*. 3. izd. Damask: Darul-Fikr.
- Kurdić, Š. (2009) *Metode ashaba u prenošenju istine*. Novi Pazar: ID „El-Kelimeh“
- Sulejm, A. (2000) *Tejsiru ’ulumil-hadis*. 3. izd. Tanta: „Darud-dija“.
- Šerif, ‘A. (2002) *Mukaddime fi ulumil-hadis: el-mustaleh vel-džerh vet-ta’dil*. Doha: Univerzitet u Kataru.

BASIC PERIODS IN THE DEVELOPMENT OF HADITH SCIENCE

Esmir M. Halilović, M.A.

Summary

The paper presents the basic periods of the emergence and development of the Hadith science from the time of the Prophet to the end of its developing period. The paper points out and evaluates the period of the formation of the Hadith at the time of the Prophet s.a.v.s., the reasons of unsystematic noting of hadiths at the time of the Prophet s.a.v.s., the occurrence of first Hadith collections at the time of the Prophet s.a.v.s., the ashabs` concern for the preservation of the Hadith, writing down the Hadith and its codification, and the golden age of the Hadith.

Key words: Hadith, Prophet, Hadith science

المراحل الأساسية في نشأة علم الحديث و تطوره

أسمير خليلوفيتش، كلية التربية الإسلامية في جامعة زنتسا

خلاصة البحث:

يقدم هذا البحث المراحل الأساسية في نشأة علم الحديث و تطوره من زمن الرسول صلى الله عليه و سلم حتى المرحلة النهائية في تشكيل هذا العلم. عرض البحث مرحلة نشأة الأحاديث في زمن الرسول صلى الله عليه و سلم، كما عرض تقييم هذه المرحلة، أسباب تدوين الأحاديث بطريق غير منسق، نشأة مجموعات الأحاديث النبوية الأولى في زمن الرسول (ص)، عناية الأصحاب بالمحافظة على صحة الأحاديث، كتابة الأحاديث و تقنينها و المرحلة الذهبية في علم الحديث.

الكلمات الأساسية : الحديث، الرسول الله (ص)، علوم الحديث